

Мр Момчило МИТРОВИЋ

**ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ОБНОВЕ ПРИВРЕДЕ
ВАЉЕВСКОГ ОКРУГА 1944—1946.**

Изучавање историје социјалистичког периода у Србији новијег је датума. На факултетима су одбрањени први магистарски радови и докторске тезе, који третирају проблематику послератног развитка Србије. Ови радови, међутим, дају врло мало података о локалној историји. Зато сматрамо да пуно оправдање имају радови који покушавају да реконструишу догађаје и појаве везане за поједина места и регионе у Србији. Из више разлога ово посебно вреди за период обнове. Пре свега, гледано у историјском процесу, обнова је била фаза у развоју социјалистичке Југославије, која је као процес завршена. Друго, то је период чије су границе у хронолошком оквиру сасвим одређене: с једне стране, дефинитивно ослобођење Србије, а с друге, прелазак Југославије на планску привреду, априла 1947. године. Треће, обнова је време у којем су дефинитивно изграђене и учвршћене тековине НОБ у политичком, економском, културном и др. погледу. Четврто, назначени период се по многим карактеристикама јасно издваја од каснијег периода развоја југословенског друштва. Извојевана је дефинитивна победа над опозицијом буржоаског друштва, присутна је тежња да се у привредном развоју достигне предратни ниво развоја, долази до почетног стварања државног сектора привреде, спроводе се колонизација и аграрна реформа и др.

Намера овог рада је да из врло богате историје обнове, изнесе неке чињенице везане за обнову ваљевског округа у периоду 1944—1946, и то пре свега за обнову привреде. На основу архивске грађе архива СР Србије и Архива Југославије презентовани су неки резултати обнове у 1945. год. као и планови обнове и финансијска улагања републичких, савезних и локалних институција у обнову ваљевског округа. Рад овог обима нема намеру да у потпуности реконструише обнову привреде округа, већ се задовољава са подацима из обнове стамбених, јавних и привредних зграда, затим путева, мостова, електричне централе и др.

Да би смо боље разумели период обнове у ваљевском округу, потребно је нешто више рећи о субјективним снагама које су изводиле обнову и бар о два веома важна елемента која су, међу осталим, допринела да се привредна обнова округа успешно заврши. Под суб-

јективним снагама подразумевамо непосредне извођаче и организаторе обнове — КПЈ, Народни фронт, Омладину и друге— а под два важна елемента — решење валутног проблема у Србији и оснивању Фонда за обнову и помоћ пострадалим крајевима 1945. год.

НКОЈ је још почетком 1944. год. преко свог Повереништва за економску обнову разрадио прва упутства о послератној обнови земље. Пошло се од сазнања да свака земља изласком из рата ступа у обнову; Југославија тим пре, јер је у рату имала огромне материјалне и људске жртве. Према тим упутствима требало је још пре коначног ослобођења земље извршити све припреме за извођење обнове.

То је био један од основних задатака партијског чланства.

У ваљевском округу, јачањем и повећањем броја партијског чланства, јачала је и партијска ангажованост у обнови. Средином јануара 1945. год. на терену ОК Ваљево био је 251 члан КПЈ, а већ крајем априла број је порастао на 680 чланова и 259 кандидата¹. Како се у каснијим месецима још више увећавао број чланова Партије, увећавали су се и резултати обнове. Наравно, није само пораст партијског чланства доприносио већим резултатима обнове, али је то био један од значајних разлога. Јер, без масовне подршке народних маса, које су невиђеним полетом пошле у обнову и изградњу земље, тешко би једна самостална снага постигла такве резултате какви су постигнути у ваљевском округу за нешто више од две године. Полет маса највише је дошао до изражаја кроз акције које је водила организација Народног фронта. Окупљајући све родољубиве снаге, без обзира на ранију страначку припадност, идеолошке погледе и сл., Народни фронт даје својом масовношћу онај садржај обнови без којег резултати не би били тако очигледни нити би се обнова завршила у тако кратком року. Кад на следећим страницама овог рада буду излагани подаци о добровољном уложеном раду, скупљеним добровољним прилозима, поклоњеном материјалу за обнову таква констатација ће бити поткрепљена примерима из ваљевског округа. Треба се само потсетити акција Народног фронта на рашчишћавању порушених градова, сакупљању помоћи пострадалим крајевима, збрињавању рањеника, обезбеђивању фронта, обнављању објеката, обради пољопривредних имања и др.

До краја јануара 1945. у свим срезovima ваљевског округа биле су формиране организације ЈНОФ, тако да је „Борба” 29. јануара могла да јави да је у Ваљеву на окружној конференцији изабран Извршни одбор ЈНОФ-а. Конференцији су присуствовали др Сениша Станковић, Благоје Нешковић, прота Смиљанић и Живота Бермановић². У исто време одржана је и Скупштина делегата народноослободилачких одбора, на којој је било присутно 75 делегата и 500 гостију. За председника Извршног одбора Окружног НОО изабран је Милисав Матић, земљорадник из Грабовца³.

¹ Др Милан Борковић, *Комунистичка Партија Југославије у Србији 1941—1945*, Београд, 1974, 326.

² „Борба”, 29. I 1945.

³ Исто.

Кад је у питању учешће омладине у обнови, довољно је подсетити на резултате акције сече дрва на Црном Врху и Руднику, убирању летине у Срему, сакупљању прилога за пострадале крајеве (уз остале посебно се истакла и бригада из Ваљева), затим на градњу пруге Брчко — Бановићи, многе акције на подизању кућа, мостова, путева итд. Прве вагоне дрва, упућене хладном Београду 4. II 1945. год., послале су ваљевска, чачанска, шабачка и београдска омладина намењујући их породицама погинулих партизана и бораца НОВ⁴. У првој половини марта 1945. год., за време Светске омладинске недеље, у свим срезовима ваљевског округа одржавани су митинзи на којима се манифестовало братство омладине слободарских народа. У Ваљеву је на митингу било 1 200 омладинаца, Мионици 700, Каменици 800 омладинаца⁵. У свим местима организоване су поводом омладинске недеље радне чете, у целом округу одржано је око 370 конференција, основано 13 спортских клубова и др.⁶. Поред наведеног, омладина ваљевског округа радила је на заштити шума од гусеница на сектору Маљена, Дивчибара и Црног Врха⁷. Најважнији, пак, резултати рада омладине били су на обнови привреде и стамбених објеката.

Приступајући обнови Партија је рачунала на подршку маса, и то исту онакву подршку какву је имала у НОБ. Та подршка била је на једној страни, гаранција успешне обнове, а на другој — подршка највећег дела радних маса олакшавала је победу над оним делом народа који није прихватио нову власт и тековине НОБ-е и револуције. Илустративан пример из ваљевског округа изнео је Миливоје Букић, пионир Ваљевске бригаде, на Првом конгресу Антифашистичке омладине Србије, одржаном новембра 1944. у Београду. Његова бригада је већ у то време имала више секција (секретарску, хор, дилетантску и др.), које су највише радиле за народноослободилачку војску. Пионери су сакупили и 60.000 динара, које су послали борцима на фронту. „Ми знамо да је то мало, констатовао је Букић, али и ми смо мали, па су зато и наше снаге мале“⁸. На поменутом конгресу из ваљевског округа било је присутно 86 делегата⁹.

На Великој антифашистичкој скупштини Србије (9—12. новембар 1944), где су тековине НОБ-а и револуције добиле основну

⁴ „Борба”, 4. II 1945.

⁵ „Борба”, 14. III 1945.

⁶ „Борба”, 26. III 1945.

⁷ „Борба”, 5. маја 1945.

⁸ Први конгрес Антифашистичке омладине Србије, Београд, новембра 1944, 131.

⁹ Исто, 153.

верификацију тек ослобођене Србије, 17 делегата из ваљевског округа бирано је за посланике Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије¹⁰. На Великој скупштини је говорио Живорад Љубичић, делегат из Ваљева, истичући одлучност Народног фронта да истраје у борби против непријатеља и у обнови земље.

Љубичић је говорио и на Оснивачком конгресу Комунистичке партије Србије, оджаном маја месеца 1945. у Београду. Резултате постигнуте у округу оценио је као значајне, али пре свега „благодарећи радном одушевљењу наших радних маса“¹¹.

Изнели смо само неке примере из којих јасно произлази да су субјективне снаге у ваљевском округу биле спремне за посебно ангажовање на обнови и изградњи земље.

I

Изласком из рата Југославија се нашла у валутном хаосу. Седам званичних валута колало је на њеној територији: недићевски динар, италијанска лира, немачка марка, куна, албански франак, бугарски лев, мађарски пенг. Били су ту још и различити бонови и друге неповољне околности везане за финансијско стање земље. За привредну обнову оваква ситуација била је посебно неповољна. Зато су народне власти одмах по ослобођењу Србије пришле решавању валутног проблема повлачењем и заменом окупаторских новчаница. Замена је вршена према обласним јединицама на тај начин што је за сваку јединицу формирана Главна комисија за замену и повлачење која је спроводила замену на терену. Ваљевски округ потпадао је под Глазну комисију за повлачење српског динара. У току десет дана, од 20. до 30. априла 1945, у округу је замењено новчаница у вредности од 47.880.911,50 новихДФЈ динара. Од тога је 44.470.574 динара исплаћено у готову, док су за 3.410.337,50 дин. издате потврде чија је реализација почела 3 месеца касније¹².

Замена новца имала је огроман значај и у привредном и политичком смислу. За обнову привреде значила је далеко веће улагање финансијских средстава од стране државних институција, али и постепено обуздавање цена, сузбијање црне берзе, шпекулације и др. Партији у ваљевском округу је нарочито било стало да се замена

¹⁰ За посланике су изабрани: Миленко Топаловић, учитељ из Бабајића, Зорка Дудић, учитељица из Клинаца, Сима Иванишевић, адвокат из Ваљева, Милорад Милатовић, адв. приправник из Ваљева, Радивоје Јовановић, п. поручник југ. војске из Заруба, Миодраг Ивановић, земљорадник из Остружња, Рајко Кусуровић, земљорадник из Бањана, Васа Каначки, трговац из Обреновца, Србољуб Јосиповић, земљорадник из Стублина, Тихомир Смиљанић, земљорадник из Славковице, Радован Мијушковић, адвокат из Уба, Живорад Гобевац, земљорадник из Пријездића, Живота Бермановић, адвокат из Ваљева, Живорад Љубичић, учитељ из Завлаке, Гвозден Бирчанин, земљорадник из Суводања, Андрија Мазинјанин, опанчарски радник из Уба, Миша Димитријевић, машинбравар из Обреновца — Велика антифашистичка скупштина Србије, Београд, 1944, 261.

¹¹ Оснивачки конгрес КПС, Београд, 1972, стр. 139.

¹² Архив Југославије, Фонд Министарства финансија, фасц. 469 (у даљем тексту АЈ).

новчаница успешно проведе. Из телеграма који су за време замене у ЦК КПС стизали из ОК Ваљево намеће се, управо, овакав закључак: У телеграму од 21. априла дословно се каже: „У току јучерашњег дана мало је замењено новца. Богати неће да мењају, говоре: радије ће спалити, него мењати. Предузели смо мере.” Четири дана касније телеграм гласи: „Новац се мења. Иде све боље. Појединци мењају до 300.000 динара. Иде у реду. Шпекуланти подижу цене. Народ врши претрес, одузима.” Последњег дана замене нова слика: „Рад на замени новчаница све живљи. Најбогатији сад долазе на ред, до сада се нису појављивали.”¹³

Фонд за обнову земље и помоћ пострадалим крајевима основан је половином 1945. пре свега ради финансирања обнове привреде целе Југославије. Средства Фонда највећим делом обезбеђивана су од продаје Унрине робе, затим од остварених средстава од ратне добити, рада заробљеника, финансијских средстава остварених валутном реформом и др. Из Фонда су додељивани кредити са роковима враћања од 5 до 25 година са каматом од 2 до 3% годишње. За ваљевски округ Фонд је значајан по многим кредитима које је преко републичких министарстава дао за обнову привреде, стамбених и јавних зграда и другог. Средства кредита одобравана су мањим делом крајем 1945. године, док су далеко више стизала у округ током 1946. када се обнови приступило плански и много организованије.

II

Тек коначним ослобођењем ваљевског округа било је могуће сагледати колике су последице ратног разарања. Саобраћај, пољопривреда, индустрија, стамбени објекти, комуналне инсталације и друго тешко је оштећено или посве разорено. У селима и градовима округа порушено је или лакше и теже оштећено 4.212 стамбених, индустријских и јавних зграда. Од тога је у градовима посве порушено 45 стамбених зграда, 3 индустријске и 17 јавних, док је теже оштећено 87 стамбених зграда, 3 индустријске и 8 јавних. Највише је у градовима зграда „лакше оштећено” и то: 529 стамбених, 1 индустријска и 41 јавна зграда. Током рата у селима је порушено 607 стамбених зграда, 1.148 привредних и 34 јавне. Теже је оштећено 363 стамбене, 257 привредних и 20 јавних зграда, док је лакше оштећено 560 стамбених 470 привредних и 19 јавних зграда¹⁴.

У округу је оштећено 9 мостова преко 5 m отвора на савезним и окружним путевима и то: 2 гвоздена моста укупне дужине 63 метра, један армирано-бетонски (11 m дужине), 5 мостова засводних у укупној дужини од 77 метара и један провизорни мост дужине 8 m. Од набројаних мостова 3 су припадала државним, а остали окружним путевима¹⁵.

¹³ Архив Србије (Железник), Фонд ЦК КПС, фасц. 37/17, несређено.

¹⁴ АЈ, Извештај грађевинског одсека, 41—20—41.

¹⁵ АЈ, Извештај о обнови путева, 41—20—41.

Немамо података о оштећењима железничке мреже, али је познато да су Немци систематски радили на рушењу пруга, нарочито при повлачењу. Познато је исто тако систематско пљачкање индустријског потенцијала Србије — алата, машина, сировина и другог. Из Крагујевца, једног од сабирних места за опљачкане машине, одвезено је на стотине вагона у разне немачке фабрике. Из фабрике „Вистад“ — Ваљево за Немачку је директно одвезено 3 вагона разних машина¹⁶. Према извештајима који су почетком 1945. стизали у ЦК КПС у округу је био велики недостатак пољопривредног алата, стоке, разних намирница, посебно масти и др. Фабрика сапуна, на пример, већи део својих производа продавала је на црној берзи, а само мањи по максимираним ценама¹⁷. Све су то биле тешке последице рата које је обновом привреде требало што пре санирати.

III

У току 1945. год. преко Одељења за планску обнову Градског народног одбора у Ваљеву обновљене су 2 школске зграде, стара и нова зграда Градског одбора, кланица, извршено је калдрмисање градских улица у укупној површини од 4.596 m², организовано насипање друма на путу Ваљево — Боричевац у дужини од 200 m, извршена оправка кеја на Колубари у дужини од 25 m, рађено је на осигурању бране код кланице, поново озидано 12 решетака за канализацију и завршена оправка канала у улици Вука Караџића. За наведене радове плаћено је 500 надница по 120 динара и употребљено 300 радних дана немачких заробљеника. За набављени материјал — циглу, цреп, креч, песак, фарбу, стакло и др. плаћено је 144.000 дин. из кредита Градског народног одбора¹⁸.

Према извештају Среског народног одбора Ваљево (Привредни одсек) у целом срезу у току 1945. год. оправљено је и обновљено 13 школских зграда (2 обновљене, 1 дограђена и 10 поправљено), док је једна општинска зграда саграђена. За обнову је утрошено 340.000 ком. цигле, 125.000 црепа, 69.000 kg креча, 19.000 kg цемента, 140 m³ камена, 182 kg ексера, 179 kg фарбе и другог материјала, од чега је највећи део добијен од мештана на поклон. Од укупне вредности обнове и изградње у овом срезу од 1.415.000 динара плаћено је за материјал и радну снагу 240.000 динара, док је добровољна радна снага и наплаћени материјал имао вредност од 1.175.000 динара¹⁹. Те године у срезу је отворен један рудник угља са свим потребним уређајима. Вредност

¹⁶ Др Никола Живковић, Ратна штета коју је Немачка учинила Југославији у другом светском рату, Београд, 1975, 289.

¹⁷ Архив Србије (у даљем тексту АС), Фонд ЦК КПС, фасц. 37/3, несређено.

¹⁸ АЈ, 41 — 20—43, Комисији за обнову земље, 26. II 1946. Према административно-територијалној подели ваљевски округ сачињавали су срезови са центрима у Обреновцу, Мионици, Убу, Ваљевској Каменици и Ваљеву.

¹⁹ Исто.

ненаплаћених добровољних надница и датог материјала за овај објекат износила је 850.900 дин., док је за материјал и радну снагу плаћено 260.500 динара²⁰.

Према истом извештају, за електрификацију два села плаћено је 94.255 дин. док је добровољни рад и неплаћени материјал износио 77.500 динара. За оправку сеоских путева у дужини од 220 m нису плаћени ни материјал ни радна снага (вредност 15.600). У извештају је дат и закључак по коме „вредност обновљених и подигнутих објеката стварно државу кошта 22%, док је народ добровољно уложио 78% било у готову новцу, било у радној снази у чему се и огледа значај извршене обнове на територију овог среза.”²¹

Срески народни одбор у Убу организовао је на подручју свог среза у току 1945. рад на темељној оправци пута за рудник „Звизд̄ар” у дужини од 1.320 m (са пресовањем и проширењем пута од 272,70 m). Финансијска средства у износу од 87.332 динара исплатило је Министарство рударства Србије, а остало Народни одбор из Ваљева. Вредност утрошеног материјала за овај посао је износила: камен 99.986 дин., туцаник 77.770 дин., песак 105.000 дин., док је вредност надница 234.500 дин., од тога неплаћено 116.300 дин. и рад заробљеника 37.700 дин. Пут у току године није завршен, па су радови настављени у току 1946. год.²²

За оправку калдрме кроз варошицу Уб, на окружном путу Бањани — Уб — Словац, средства су обезбеђена од кредита Среског народног одбора Уб, позајмице општине Уб и кредита „аутономног одбора при грађевинском одељењу Ваљеву”. Плаћене су 202 наднице, неплаћених је било 1.123, док је број надница заробљеника и кажњеника износио 430. Вредност утрошених надница износила је 259.800 дин., плаћених 108.306 дин., неплаћених 146.800 дин., заробљеници и кажњеници 38.700 динара.²³

Грађевински одсек при Срезу колубарском (Мионица) током 1945. године урадио је на обнови следеће:

1. Окружни пут 36/І Дивци — Мионица — Бабајић поваљан је у дужини од 6 km. Утрошено је 2.600 m³ ломљеног камена и 400 речног сејаног песка, као и 3.000 колских надница. Сви радови око правке пута изведени су добровољним радом народа. Добровољним радом на истом путу извршена је оправка гвозденог моста на реци Колубари отвора 41 метар, као и копање 10 пропуста, подизање 2 нова и др. Плаћено је најнужније: 50 колских надница (12.500 дин.), 80 m³ дрва по 200 динара метар, машиниста и помоћник при ваљању пута 36.000 динара.

2. На окружном путу бр. 31/І Боговоћа — Мионица — Брежбе уграђено је 950 m³ речног шљунка и утрошено 950 колских надница и

²⁰ Исто.

²¹ АЈ, 41—20—43 (Фонд Планска комисија) Комисија за привредну обнову, 23. II 1946.

²² Исто.

²³ Исто.

160 пешачких. Све наведено добровољном радном снагом. На реци Љигу на истом путу подигнут је мост, такође добровољном радном снагом.

3. Окружни пут бр. 144/II Разбојиште — Баћенац поваљан је у дужини од 6 km. За његову обнову добијен је кредит од Окружног народног одбора у висини од 136.000 дин., али није сав утрошен, па је с њим финансирана оправка пута Словац — Дучић. За обнову пута Разбојиште — Баћенац набављено је 2.000 m³ камена и 500 m³ песка. Уложено је 2.000 колских надница — добровољних и 2.400 пешачких.

4. Пут бр. 147 II Словац — Дучић поваљан је на дужини од 2 km. Утрошено је 3.000 m³ камена за основу и насипање пута. За обнову је плаћена само грађа (25 m³) и стручна радна снага.

5. Пут Кадина Лука — Ба бр. 148/II обновљен је насипањем 300 m³ шљунка и 50 m³ камена. За обнову је утрошено 350 колских и 160 пешачких добровољних надница.

6. На обнављању пута бр. 149/II Кадина Лука — Славковица утрошено је 200 m³ шљунка, 200 колских и 40 пешачких надница.

7. На општинском путу бр. 36/I који везује село Табановић утрошено је 2.000 m³ речног шљунка добровољним радом села, 2.000 колских надница, 1.500 на ваљању и земљаним радовима.

8. Заселак села Команице дао је 500 колских и 700 пешачких надница на поправци 1 km пута, који везује окружни пут бр. 36/I са путем бр. 147/II.

9. У току 1945. очишћено је 10.000 m канала уз путеве и уређено 5.000 m банке путева.

10. у Срезу је бесплатно потковано 5.000 пари волова и 500 пари коња. Материјал за поткивање куповао је Срески НОО. Ради превоза намирница за војску, према Дрини је упућено 3.100 колских запрега у сменама од 500 до 600 запрега²⁴.

Срески народни одбор у Ваљевској Каменици није водио тачну евиденцију о утрошеним добровољним надницама на обнови школе и среске зграде. Радови су били мањи и погађани су „бугуре“ у износу од 13.500 динара са приватним мајстором. Приликом извођења обнове није плаћен песак, јер га је било око објекта који је обнављан или су га давали мештани. Финансијска средства обезбедио је Срески НОО из свога буџета²⁵.

На подручју среза посавског (Обреновац) у децембру 1944. године живело је 31.960 становника. У срезу је било 5.290 домова, 19 школа, 2.737 бака, 218 дућана, 104 кафане, 21 преноћиште, 422 циганска дома и 1.454 избеглице²⁶. Са тим „снагама“ кренуло се у обнову 1945. године. Захваљујући евиденцији Грађевинског одсека Среског народног одбора у Обреновцу могућа је реконструкција резултата постигнутих у 1945. у делокругу рада овог одсека Народног одбора. До децембра 1945. на терену среза је обновљено:

²⁴ АЈ, 41—20—41, Техничко-саобраћајни одсек — Комисији за привредну обнову, 18. II 1946.

²⁵ Исто, Комисији за обнову земље, 20. II 1946.

²⁶ Исто.

1. Зграда Среског НО и Среског суда обновљена је средствима Среског одбора и добровољним радом. Радила су 4 радника 30 дана од чега је плаћено за 25 надница 2.500 динара. Вредност добровољних надница је 10.000 динара, а плаћеног материјала 11.500 дин.

2. Зграда основне школе у Обреновцу обновљена је за 50 радних дана, са укупно 250 надница. Од тога је плаћено 100 надница (10.000 дин.), док је вредност добровољних надница 15.000 дин. Два немачка заробљеника радила су 30 дана изради 100 клупа и учили. Материјал у вредности од 38.000 дин. сав је плаћен из средстава Месног НО у Обреновцу.

3. Зграда Финансијског одсека Среског НО оправљена је са 50 надница, 20 плаћених и 30 неплаћених (надница је износила 100 дин.). Материјал је плаћен 2.050 дин. из средстава Среског НО, остварених у току 1945.

4. Бесплатном радном снагом обновљена је општинска кухиња и зграда старе основне школе (30 надница). Материјал у вредности од 4.800 дин. сакупљен је добровољним прилогом.

5. Женска занатска школа у Обреновцу такође је обновљена бесплатно са 40 надница и средствима добровољних прилога за материјал (1.590 дин.).

6. Зграда Државне гимназије обновљена је добровољним надницима (60 надница) и сакупљеним прилогом за материјал у износу од 2.030 дин.

7. Озидана је сува комора за дезинфекцију и купатило. За ову изградњу било је потребно 45 надница које су све дате добровољно. Цигла је употребљавана од порушених зграда и циглане „народног непријатеља“ Младена Поповића. Остали материјал је набављен добровољним прилозима. Зграда се употребљавала за спречавање заразних болести.

8. Зграда за смештај Народне милиције такође је обновљена добровољном радном снагом, а материјал плаћен од сакупљених прилога (1.850 дин.).

9. Вредност ангажовања добровољне радне снаге на обнови дома културе износила је 12.000 дин., а материјала 16.500 дин. који је купљен добровољним прилозима.

10. Средства за оправку нове учионице у селу Ратарима обезбеђена су добровољним прилозима (25.000 дин.) и од помоћи ОНО Ваљево. Четрнаест надница је плаћено док је 60 дато добровољно.

11. Обнова учионице у школи скељанској изискивала је зидање нове јер је стара потпуно уништена у рату. Од 100 надница плаћено је 60. За плаћање материјала сакупљено је 25.000 прилога а 15.000 дин. дао је ОНО Ваљево као помоћ.

12. Поправка основне школе у Јошеви захтевала је 100 надница од којих је плаћено 20. Материјал је набављен добровољним прилозима у новцу и материјалу.

13. Добровољним радом (20 надница) обновљена је школа у Уровцима. ОНО Ваљево је дао за материјал 1.000 динара а мештани 3.000 динара.

14. За поправку основне школе у Звечкој ОНО је такође дао 1.000 дин. док је 2.500 динара сакупљено добровољним прилозима. Плаћена је половина надница од укупно 20 колико је било потребно за обнову.

15. На поправци школе у Орашцу утрошена је 21 надница, од којих је плаћено 9. Сакупљено је 2.000 дин. добровољног прилога и 1.000 динара добијено је од ОНО Ваљево.

16. Обнова основне школе у Грабовцу завршена је за 30 надница: 12 плаћених и 18 неплаћених. Реализовано је 3.000 дин. добровољних прилога а 1.000 динара добијено је од ОНО Ваљево.

17. Обновљено је још 10 основних школа са укупно 200 надница, од којих је плаћено 60. Укупна вредност материјала на овој обнови била је 25.000 дин. Школе нису добијале никакву помоћ, па су сви издаци намиривани из добровољних прилога мештана²⁷.

У току 1945. год. у посавском срезу завршена је добровољним радом и обнова окружног пута бр. 38/II Уб — Обреновац и окружног пута бр. 39/I Ушће — Сकेла — Обреновац. Само вредност превезеног камена износила је 85.000 динара²⁸.

Многи од ових објеката само су провизорно обновљени да би што пре могли да се употребљавају. Њихова дефинитивна обнова биће завршена у 1946. или наредних година.

Изнети подаци говоре о снагама које су изнеле у току 1945. године обнову ваљевског округа: добровољни рад народних маса, пре свега, затим добровољни новчани прилози па тек потом финансијска средства органа народне власти. Тек кад се подробније погледају ови наизглед ситни подаци, могуће је разумети зашто је југословенска обнова завршена много пре од земаља које су далеко богатије и далеко мање страдале у рату.

Треба, међутим, о обнови 1945. изнети још неколико значајних чињеница. Обнова објеката које смо навели није текла по неком утврђеном плану. Обновљало се оно што је најпотребније у датом тренутку, врло често оно што је најближе или оно за шта је било материјала на дохват руке. Друго, обнова је вршена у изузетно тешким условима. До половине године проблем радне снаге био је врло изражен. Велики део становништва, посебно омладине, био је на

²⁷ АЈ, 41—20—41, 23. II 1946; У првој школској години после ослобођења за ученике првог, другог и трећег разреда организован је шестомесечни течај на коме су ученици прешли наставно градиво предвиђено за скраћени програм. Деца која су прешла школско доба уписивана су на алфаветске течајеве. Скраћени програм важио је само за прву школску годину после ослобођења.

²⁸ Исто.

фронту, стручне радне снаге било је врло мало — свега петнаестак архитеката, на пример, било је у унутрашњости Србије. Недостатак грађевинског материјала — алата, транспортних средстава — врло често је био пресудан за резултате обнове.

Нисмо дали податке о резултатима обнове стамбених зграда у ваљевском округу у току 1945. год. јер по овом „сектору“ органи народне власти нису слали извештаје вишим инстанцама. Међутим, по неким општим извештајима који се односе на целу Србију јасно је да ни једна породица у ваљевском округу није дочекала зиму 1945/46. без крова над главом. Ако томе додамо да су путеви највећим делом оспособљени за саобраћај, да је 9 мостова оспособљено у укупној дужини од 118 m²⁹, да је на обнови јавних зграда урађено доста, очито је да је овај округ имао знатног успеха у обнови 1945. године.

IV

Карактеристика обнове у 1946. године јесте примењивање планова на свим секторима обнове. Републичке и савезне институције израдиле су планове обнове за поједине гране привреде, које су, затим, преко ресорних министарстава финансирале. Обнова је, даље, финансирана из средстава Фонда за обнову и помоћ пострадалим крајевима, специјалним зајмовима, локалним средствима и др.

Из Фонда за обнову земље додељивано је ваљевском округу више кредита, који су реализовани преко органа народне власти или појединих предузећа. („Градпред“, грађевинског предузеће Окружног одбора у Ваљеву, добило је маја 1946. год. зајам од 1.200.000 дин., уз 5% камата на 15 година)³⁰. Најзначајнија средства Фонда додељена су из зајма који је влада НР Србије добила почетком 1946. у износу од 250.000.000 динара. Из тог зајма министарства Србије доделила су за обнову ваљевског округа 5.360.000 динара³¹. Према плановима требало је са овим кредитима обновити следеће:

1. Местимична обнова коловоза на окружном путу бр. 39/І Обреновац — Ушће — 1.500.000 динара;
2. Обнова коловоза на окружном путу бр. 38/ и 38/І Обреновац — Уб — Словац — 1.500.000 дин.;
3. Гвоздени мост преко Тамнаве на путу Обреновац — Уб (да се осигура провизорни мост направљен 1945) — 150.000 дин.;
4. Обнова насипа и каналске мреже у Обреновачкој посавини ради обезбеђења 6.000 хектара земље од унутрашњих и савских вода. (У обнову током 1945. год. уложено је 199.933 дин.) — 1.300.000 дин.;
5. Државна кланица у Ваљеву — 150.000 дин.;

²⁹ АС, Планска комисија, фасц. I, нерегистровано.

³⁰ АЈ, 41—20—41. Решење од 8. маја 1946.

³¹ АС, Планска комисија, општа архива, несређено.

6. Дом народног здравља — 25.000 дин.;
7. Средња пољопривредна школа — 50.000 дин. (оправка крова);
8. Државни воћни расадник, Ваљевска Каменица, ограђивање — 5.000 дин.;
9. Државни воћни расадник, Обреновац (делимична обнова воћног семеништа) — 5.000 дин.;
10. Државни воћни расадник, Мионица, ограђивање, алат — 5.000 дин.;
11. 16 школских зграда у 16 села — укупно 1.000.000 дин.;
12. Обнова административних, судских и других зграда у Ваљеву, Обреновцу, Убу, Каменици — 570.000 дин.³²

Предвиђено је било да се изврши обнова појединих објеката која није финансирана преко Фонда за обнову, савезног буџета или специјалних зајмова и то:

1. Обнова коловоза на путу бр. 36/І Дивци — Мионица — Бабајић — 200.000 дин.;
2. Исти послови на путу Обреновац — Уб — Словац — 2.500.000 динара;
3. Израда сталног моста преко реке Рибнице који је срушен за време рата — 1.700.000 дин.; За сведени мост отвора 7,20 m преко Тамнаве, који је такође порушен за време рата — 100.000 дин.;
4. Средња техничка школа, Ваљево, за подизање школске зграде са радионицом и интернатом — 7.500.000 дин.;
5. Зграда у планини Маглешу за чуварску службу и вршење радова на пошумљавању — 210.000 дин.;
6. Обнова Средње пољопривредне школе у Ваљеву — 770.000 динара;
7. Хотелски и туристички уређаји Ваљево — Дивчибаре — 6.500.000 дин.;
8. 7 зграда основних школа — 1.220.000 дин.;
9. Катастарски одељак у Каменици — 11.000 дин.³³

Са овим набрајањима не исцрпљује се све оно што је у ваљевском округу обновљено у току 1946. год. Напротив, ово је само мањи део радова и објеката за које смо имали податке. Само из Фонда за обнову дато је далеко више кредита, током целе године, од свих захтева које смо у тексту навели. Интересантно је зато погледати

³² Исто.

³³ Исто.

следеће податке који говоре колико је укупно реализовано кредита у ваљевском округу у току 1946. из Фонда за обнову земље³⁴.

Далеко највише зајмова утрошено је у грађевинарству, преко 15 милиона, колико је и планирано на почетку године. У ресору просвете утрошено је нешто преко 4 милиона (планирано око 5 милиона), а код стамбене обнове цифра се креће око 4 милиона колико је и планирано. Нешто више од 2 милиона уложено је у рударству, према плану, док је једва преко 1,5 милиона уложено у обнову индустрије (планирано је преко четири милиона). За трговину и снабдевање планирано је преко 2 милиона, а остварено око 600.000 динара. Око пола милиона планирано је и остварено за обнову шумарства, а једва неколико стотина хиљада у пољопривреди. За социјално старање утрошена су симболична средства. За одсек унутрашњих послова није за обнову ваљевском округу уложено ништа³⁵.

Произлази из свега наведеног да је у 1946. години, у односу на 1945, далеко више финансијских средстава уложено у обнову ваљевског округа. При томе треба имати у виду да је те године на сваки уложени динар долазило 4—5 динара остварених добровољним радом, не рачунајући притом добровољне прилоге и друго. Отуда је и ваљевски округ, као уосталом већина округа у Србији, до краја 1946. год. успео, углавном, да обнови све оно што је у материјалном погледу разрушено у току рата 1941—1945. године.

³⁴ Подаци су преузимани са графика на па отуда приближне вредности.

³⁵ АС, Планска комисија, општа архива, несређено.